

**UNIVERSITATEA DE MEDICINĂ, FARMACIE, ȘTIINȚE ȘI TEHNOLOGIE DIN
TÂRGU MUREȘ
ȘCOALA DOCTORALĂ DE LITERE, ȘTIINȚE UMANISTE ȘI APLICATE
DOMENIUL : FILOLOGIE**

TEZĂ DE DOCTORAT (REZUMAT)

V.VOICULESCU ȘI EXPERIENȚA SPIRITUALĂ

Doctorand:

Iulia Ramona TEUTIȘAN (MARTI)

Conducător științific:

Prof. univ. dr. Iulian BOLDEA

Remarcând caracterul indivizibil al celor trei componente ale sufletului – Binele, Adevărul și Fumusețea – care trimit la o încercare de a surprinde Chipul lui Dumnezeu în om, am descifrat, în lucrarea de față, urmele pe care experiența lăuntrică a lui V. Voiculescu le-a lăsat în opera sa. Scriitorul a rămas, de-a lungul timpului, o persoană care a asimilat aceste trei dimensiuni sufletești pe care le-a îmbogățit cu o a patra dimensiune, cea a extazului.

Urmele interiorizării sale sunt, așadar, identificabile în arta sa, spiritualizarea lexicului și abstractizarea ideilor literare, rafinarea stilului și aducerea cât mai aproape a limbii literare de glasul interior al omului profund religios fiind cele mai ușor de observat. Totuși, studiul a căutat să se folosească de aceste formule artistice pentru a înțelege locul din care ele au izvorât și pentru a le interoga validitatea estetică.

Câmpul teoriei literare a fost intersectat de teoria poeziei pure a lui Paul Valéry și de cea a abatelui Henri Brémond, ceea ce ne-a oferit prilejul de a ne întemeia, teoretic, argumentele. Valoarea religioasă a poeziei lui Voiculescu este evidentă și ea coexistă cu valoarea estetică, ambele originându-se în experiența interioară de o mare autenticitate a scriitorului. Această experiență interioară este localizată chiar de către scriitor în inimă, călătoria spre centrul ființei determinând o serie de operații ale spiritului care se revendică, în

fond, din tradiția apostolică pe care Apostolul Pavel a inițiat-o prin „Rugați-vă neîncetat”¹ și care a dus la practicarea neîncetată a rugăciunii isihaste.

Aducând laolaltă aparentele contrarii (tradiție și modernitate, lume academică și monastică, *înăuntrul* ființei și *în afara* ei ș.a.), V. Voiculescu transformă radical sensul artei, reînvie-o cu un sens *calitativ*, făcând din problemele ființei ceva nerezolvabil fără apelul la credință. Altfel spus, în/din câmpul esteticii literare, V. Voiculescu îi denunță acesteia caracterul fragil al nucleului ei – frumusețea este un concept artificial dacă nu i se adaugă calitatea ei primordială, cea de mântuire. Văzând zadarnică truda de a găsi în spațiul existenței ceva înălțător, autorul tratează arta ca pe un mijloc de a mărturisi credința, nicidecum ca pe un mijloc de revelație. Fixându-și modelul în transcendență, scriitorul nu se mulțumește cu *aproximația*, căutând întotdeauna *substanța*.

În cuprinsul acestei lucrări, am subliniat diferențele dintre stilul voiculescian și stilul epocii noastre, constatând că scriitorul lasă impresia unei *lejerități* impresionante de a se rupe de lume; *grația* este semnul mișcării sale de retragere în sine, lumea (exterioritatea) devenind apăsătoare și ostilă doar atunci când se degradează din cauza feluritelor forme cu care se îmbracă păcatul. Pătruns de tristețea pe care frumusețea vremelnică o sădește în sufletele oamenilor, Voiculescu se orientează spre frumusețea reală nu doar dintr-o conștiință morală care desparte binele de rău, ci și dintr-un simț estetic „care refuză urâtul existenței”². Scriitorul însuși recunoaște această căutare a frumuseții mântuitoare pe care o consideră o *pândire* a unui *alt* fel de câștig, mai presus de *plăcere*. De aici, nevoile scriitorului se modelează natural, conform planului existențial, soarta artei voiculesciene fiind legată de spiritul voiculescian, ale cărui *mijloace* dispun de o mare inteligență în a dezvolta, printre altele, și simțul pentru poezie.

Preluând expresia *experiență spirituală* de la André Scrima³, am observat că se pot releva similitudini de fond între modul în care V. Voiculescu asimilează existența în propria-i conștiință (ceea ce a dus, pe lângă o profundă interiorizare, la fundamentale revelații) și felul

¹ *Tesaloniceni*, 5, 17.

² Nichifor Crainic, *Nostalgia paradisului*, Ediție cu un studiu introductiv de Dumitru Stăniloae, Postfață și note de Magda Ursache și Petru Ursache, Fișă bibliografică de Alexandru Cojan, Editura Moldova, Iași, 1994, p. 220.

³ André Scrima, *Experiența spirituală și limbajele ei*, volum îngrijit de Anca Manolescu în colaborare cu Radu Bercea, cuvânt înainte de Anca Manolescu, traducere din franceză și engleză și note de Anca Manolescu, Editura Humanitas, București, 2008.

în care André Scrima leagă *experiența de spirit*. De fapt, Scrima atribuie finitudinii umane (noi semnificăm plenitudinea, fără a o putea realiza⁴) cele două dimensiuni imediate ale *spiritului*: cea de conștiință, de logos (ca ansamblu de funcții mentale) și cea de suflu (*pneuma*), ambele fiind complementare: «Așadar, atunci când „experiența” e conjugată cu „spiritul”, omul se angajează într-un proces viu, reluat fără încetare, de concentrare, de interiorizare a realului (cu atitudinea unei conștiințe oferite lui Dumnezeu), de asumare a unui cât mai amplu domeniu al realului, al cosmosului, pe care îl poartă spre locul inimii”»⁵. Astfel, rolul respirației este esențial, această funcție asigurând transpunerea omului în planul cosmic al lumii; când respiră, omul își dă interioritatea lui, duhul lui – cosmosului. Expresiile *și-a dat duhul, are duhul lui Dumnezeu* sunt mărturii ale schimbului dintre expirul și inspirul aerului de către om, ca mărturie a participării acestuia la/în suflul lui Dumnezeu.

Având titlul *V. Voiculescu și experiența spirituală*, studiul este structurat în cinci capitole. În fiecare capitol am încercat să subliniem modul voiculescian de a face din realitate (atât cea istorică, cât și cea a ficțiunii) un spațiu care îl afirmă pe Dumnezeu. Asumând că destinul biografic și literar al scriitorului este cunoscut, am conjugat ideile sale despre artă, cultură și religie din interviuri sau confesiuni cu hermeneutica simbolismului său literar. Am surprins atât insațietatea scriitorului pentru cunoaștere, cât și angajarea acestuia în trecerea frontierelor dintre sferele cunoașterii, ceea ce i-a deschis acestuia alte și alte spații. Continua noutate a deschiderilor a determinat 1)înnoirea firii persoanei/scriitorului și 2)îmbrățișarea diferenței, a noului. Cele două consecințe ale itineranței voiculesciene se regăsesc, tematic, în întreaga operă.

În primul capitol, *Credința și arta literară*, am analizat ceea ce au în comun arta și religia, din perspectiva identității dintre expresie și intuiție. Ambele fiind provocate de o răscolire a spiritualității omului, de o criză profundă care antrenează facultăți specifice, ele produc reacții care se cer a fi lămurite. Astfel, artistul se abandonează într-o adâncire spirituală care îi va modela atitudinea estetică, această adâncime fiind, „în primul rând, însușirea unui adevăr care se ascunde, care trebuie căutat și care poate fi găsit”⁶. Sensul

⁴ *Ibidem*, p. 36.

⁵ *Ibidem*, p. 37.

⁶ Tudor Vianu, *Estetica*, Cuvânt înainte: prof. univ. George Gană, Editura Orizonturi, București, 2010, p. 359.

spiritual care se degajă din opera de artă este o marcă a armonizării valorii estetice cu valoarea religioasă.

V. Voiculescu consideră arta dependentă de credință, mărturisitoare și nu revelatoare, rugăciunea fiind adevăratul suflu care leagă arta de credință. De aici și senzația de *deja vû* dintre scriitura voiculesciană și scriitor, pentru care inspirația artistică – acea tensiune incontrollabilă eliberată intuitiv, neregulat, inconștient – este premergătoare iluminării. N. Crainic sesizează intervenția teandrică în chestiunea inspirației poetice⁷, iluminarea fiind înălțarea sau transgresarea acestei inspirații prin apelul la îndumnezeire.

În artă, principiul frumosului are conotații artistice, în timp ce în credința creștină, acest principiu depășește nivelul artei, adăugându-i-se atributul soteriologic al mântuirii. Frumusețea care salvează este frumusețea spirituală evocată în creștinism de figura Mântuitorului, iar în literatură de Dostoievski⁸; V. Voiculescu reclamă această frumusețe prin imaginea evanghelistului Ioan din parabola *Mântuirea smochinului*. Aici, scriitorul român pune în lumină frumosul a cărui slujbă este rodirea, și nu seducția sau fabricarea plăcerii, frumosul ale cărui attribute sunt smerenia, suferința și jertfa. Odată cu analiza acestui principiu care se deplasează dinspre estetic spre metafizic, am explicat viziunea lui Voiculescu despre cea de-a patra dimensiune a existenței – extazul și sfințenia – pe care autorul le propune în continuarea vieții spirituale.

Urmărind calea autorului, am localizat sursele frumosului voiculescian în două dimensiuni complementare ale creației sale: în cultura națională și în marile modele ale frumuseții interioare, sfinții. Familiaritatea și îndrăzneala pe care copilul Voiculescu le are în fața scenelor biblice, populate de îngeri, de sfinți și de profeti, singur stând în poieni cu flori sălbatice, la marginea unei gârle, sunt cele ale unui martor la măreția divină pe care o trăiește, astfel, nemijlocit, dintr-un peisaj interior amprentat de etnic și popular, garantat de autenticitatea și intensitatea stărilor interioare.

⁷ Nichifor Crainic, *op.cit.*, p. 11.

⁸ Celebra replică „Frumusețea va mântui lumea” apare în romanul *Idiotul*, fiind rostită de Ipolit Terentiev ca o adresare către prințul Mișkin: „Este adevărat, prințe, că ai spus odată că frumusețea va mântui lumea? (...)Ce fel de frumusețe va salva lumea?...Ești un creștin fervent?”

Cel de-al doilea capitol, *Comportamentul religios*, îl localizează pe scriitor într-un tablou interbelic marcat de defensivă naționalistă și ortodoxistă a grupării din jurul revistei „Gândirea” a lui Nichifor Crainic și, mai apoi, după 1946, îl recunoaște în apropierea membrilor mișcării religioase *Rugul aprins*, al cărei lider a fost Sandu Tudor. Scriitorul publică în această revistă interbelică încă din 1927 poezii în stilul lui Alexandru Vlahuță, evoluând treptat, odată cu spiritualizarea limbii țărănești aspre și bolovănoase, spre un stil interiorizat, simbolic. Numărul 7 al „Gândirii” din anul 1943 este un număr omagial dedicat scriitorului V. Voiculescu, în care N. Crainic, Ion Pillat și alții surprind preocuparea acestuia pentru trăirea mistică.

În acest capitol am subliniat faptul că poezia lui Voiculescu împlinește, pe plan artistic, teologia lui Nichifor Crainic a cărei temă fundamentală este unirea teandrică. Ideologia tradiționalist-ortodoxistă care completează filosofia lui Crainic, anunțată prin articole-program precum „Isus în țara mea” (1923), „A doua neatârănare”(1926) și „Sensul tradiției”(1929) este relevantă pentru V. Voiculescu doar parțial, deoarece acesta, asemenea lui Lucian Blaga, și-a construit exprimarea artistică în mod independent de tiparele revistei. Am remarcat modul discret de raportare a lui V. Voiculescu la problematica naționalismului, această întâlnire dintre literatură și credință petrecându-se într-un stat creionat de personaje și personalități emblematice și controversate precum Nichifor Crainic, Nae Ionescu sau Corneliu Zelea Codreanu. Încercarea de a restabili starea de sănătate spirituală a unui neam printr-o procedură similară unei reîncreștinări, încercare recognoscibilă în doctrina legionară, a făcut din comportamentul religios interbelic un act extremist, greu de înțeles în condițiile actualității, când comportamentul religios este caracterizat de despiritualizare, decadentă și derută.

Am analizat narațiunea antiutopică *Lobocoagularea prefrontală* socotind-o un exemplu de atitudine critică, anti-comunistă. Revendicarea lui *Homo cordis absconditus* în plin paradis terestru creat de mintea omului și susținut de tehnică prin invocarea ochiului lui Shiva, deci, a tradiției spirituale orientale, se arată inefficientă. Spiritul nu este localizat în glanda pineală, ci în inimă – prin vastul simbolism al inimii și al Duhului, scriitorul propovăduind mesajul creștin. Păstrând caracterul creștin al viziunii din *Lobocoagularea*

prefrontală, am subliniat și viziunea de origine indiană a vagabondării Duhului în lume – migrarea și extinderea *Sufletului universal* împlinindu-se pe măsura golirii sale.

Într-unul din subcapitole, am opus tradiției, așa cum a fost ea teoretizată în studiul lui Nichifor Crainic, Tradiția vie (al cărei produs este trăirea mai-presus-de-istorie a Cuvântului lui Dumnezeu) din filosofia lui André Scrima, personalitate asupra căreia vom insista în ultimile pagini ale lucrării. Fidelă și creatoare, Tradiția este însăși dăruirea lui Dumnezeu, dăruire care amintește de caracterul apostolic al credinței și care, odată transmisă, menține viața, deoarece „viața nu poate fi menținută, construită, fabricată cu elemente care nu sunt vii”⁹. Prin creația din ultimii ani ai exprimării artistice, V. Voiculescu ilustrează afinitatea pentru acest tip de viziune teologică, continuitatea dăruirii lui Dumnezeu prin condiționarea credinței făcând din Tradiție un dar transmisibil.

După moartea prietenului Ion Pillat (17 aprilie 1945) și a soției sale (22 noiembrie 1946), V. Voiculescu descoperă rugăcunea isihastă prin frecventarea întâlnirilor de la Mănăstirea Antim din București, unde laici și clerici aprofundau credința creștină. I-am urmărit scriitorului incursiunile în acest spațiu prin prisma rememorărilor prietenilor săi, și am redat, în linii mari, coordonatele experiențelor isihaste prin punerea în contextul existenței lui V. Voiculescu a rugăciunii inimii.

Al treilea capitol, *Magicul și proza*, pornește de la una din mărturisile scriitorului care aduce în prim-plan râvna acestuia pentru solitudine și asceză: „Mi-e dor de Gange și Himalaya”¹⁰. Am analizat modul în care experiența spirituală ortodoxă de rit bizantin coabitează cu meditațiile practicate în hinduism, practicile religioase ale membrilor grupării Rugul aprins fiind tolerante cu alte tradiții spirituale (de pildă, A. Scrima are în chilia sa un Buda sculptat în lemn, Sandu Tudor îi recomandă spre lectură lui Al. Mironescu o carte despre iluminarea trăită de autorul american Paul Brunton în ahratul lui Maharashi, din India). Subliniind faptul că scriitorul V. Voiculescu amendează religiozitatea pur exterioară a fețelor bisericești ortodoxe în opere precum *Chef la mănăstire*, *Ispitele călugărului Evtichie*,

⁹ André Scrima, *Funcția critică a credinței*, Prefață, traducere din franceză, note și îngrijirea volumului de Anca Manolescu, Editura Humanitas, București, 2011, p. 111.

¹⁰ V. Voiculescu, *Gânduri albe*, ediție și cronologie de Victor Crăciun și Radu Voiculescu, studiu introductiv, note și variante de Victor Crăciun, cu un *Cuvânt înainte* de Șerban Cioculescu, București, Editura Cartea Românească, 1986, p. 443.

Lacul rău, am constatat că în India autorul găsește un model de asceză – anahoretul – care i se potrivește căutărilor lăuntrice. Astfel, spiritualitatea lui V. Voiculescu surprinde cele două tradiții nu prin ceea ce au ele diferit, ci prin ceea ce au în comun.

Trăirea *laolaltă* a celor două limbaje – cel colectiv, anonim, al miturilor și cel personalizat, al credinței, plasează opera scriitorului într-o generozitate creatoare care potențează tâlcul povestirilor. Reformarea permanentă a mitului permite irumperea în spațiul narativ a unor eroi, acte magice și ritualuri care îl impregnează pe acesta cu sacralitate. Am observat așadar prezentarea divinului prin moduri diferite, aceste moduri diferite potențându-l. Voiculescu lasă impresia că ne amintește ceva ce am uitat, că în lipsa factorului sacru, fantasticul nu este suficient pentru a produce starea de autentică uluire. Scriitorul folosește motivele magice pentru a pregăti un tip de cunoaștere a personajelor care nu poate substitui, însă, experiența spirituală fondată pe credință și iubire.

În două subcapitole am analizat nuvelele – *Iubire magică* și *Sakuntala*, evidențiind aspectele care trimit la tema itineranței, a experienței spirituale a personajelor. Ne-am oprit la muntele din *Iubire magică* și cortul din *Sakuntala*. Intrarea lui Dionis în cort echivalează cu ieșirea din lumea firească, personajul experimentează experiența acută a sufletului sub forma unui vid anunțat deja de acest *amor vacui* al munților: „Mă uitam, căutam în golul lăuntric.” În cultura indiană, golul este țelul Nirvanei, „Nimicul, neființa, vidul absolut devin supremul bine spre care putem aspira cu întreaga noastră ființă”, scrie L. Blaga în *Cursul de filosofia religiei*¹¹.

Am sesizat caracterul inițiativ al prieteniei, motivul dublului din *Sakuntala* arătând o consimțire a existenței prietenului în simțirea propriei existențe și am analizat confiscarea sacrului de către magic din *Schimnicul*. Reprezentând figura sublimată și stilizată a pneumatoforului, sihastrul sau schimnicul Antonie are caracteristici profetice, irumpând în spațiul istoriei pentru a instaura o ordine cosmică tulburată. Revolta timpului arhaic împotriva timpului modern e reprezentată de apariția lupului, a vrăjitorului Șotropa și a părintelui Teoctist, slujitor al Bisericii care oficiază ritualuri magice. Am remarcat dimensiunile

¹¹Lucian Blaga, *Curs de filosofia religiei*, text stabilit de Dorli Blaga, Christu Nastu și G. Piscoci Dănescu, FRONDE, Alba-Iulia – Paris, 1994, p. 40.

simbolice ale peșterii care este un loc de trecere, un pasaj, un topos intermediar care făgăduiește, în ciuda întunericului, lumina viitoare.

Războiul nevăzut pe care-l duc personajele voiculesciene, multe dintre ele fiind situate între sfinți și Necurat, se sfârșește prin practicile vracilor. Spre finalul capitolului am enunțat semnificațiile unor simboluri magice precum necuratul, strigoi, dracul din apă, descântecul, blestemul, constatând că proza este marcată de un imaginar magico-mitic abundent. Capitolul a fost închis de analiza romanului *Zahei orbul*, căruia i-am pus în lumină finalul. Faptul că Zahei încearcă să-și afle vederea, dar sfârșește prin a dobândi rugăciunea, asigură romanul cu un final fericit. Curat fiind cu inima (Zahei se roagă în numele preotului Fulga care a păcătuit din trufie), Zahei dobândește vederea interioară, preschimbându-și, astfel, ochii de carne cu ochii cei veșnici care sunt în măsură să-l vadă pe Dumnezeu.

În capitolul al patrulea, *Religiosul și lirica*, am evidențiat spiritualizarea lexicului unui poet pentru care meșteșugul artei a ajuns „un fel de industrie rece și stearpă”¹², al cărui rost artistic se împlinește prin afirmarea lui Dumnezeu. Dorința scriitorului de a nu arăta aceste creații publicului larg se explică prin faptul că experiența spirituală nu este inteligibilă decât acelor care au trăit-o. Am zăbovit asupra motivelor literare care simbolizează interiorizarea, întâlnirea tainică cu *groaznica simplitate divină*: tăcerea, rugăciunea, inima și crucea.

Poezia religioasă de inspirație mistică a lui V. Voiculescu ilustrează predarea persoanei în mâinile Lui, prin 1) așteptarea momentului sălășluirii lui Dumnezeu în inima smerită și 2) contemplația luminii grației divine. Poetul nu este un evlavios cucernic, ci o conștiință în tensiune, lucidă și transfigurată.

Ultimul capitol, *Sonetele și iubirea*, configurează fațetele condiției de creator prin excelență a scriitorului. Răspunzând luminii taborice, lumina Ideilor platonice înscrie opera lui Voiculescu în rândul celei mai înalte arte. Adăugând mereu Binele unui frumuseți trupești pur senzoriale, înălțând senzitivul spre spiritual, Poetul preschimbă refuzul, trădarea și disprețul în iubire asemenea unui alchimist, dialectica iubirii din versurile sonetelor constituind Poezia. Existența ei, a Poeziei, este dovada căutării perpetue a Frumosului, deci, a

¹²Vladimir Streinu, *Opera literară a lui V. Voiculescu*, în V. Voiculescu, Antologie, prefată, tabel cronologic, bibliografie critică selectivă de Rodica Pande, Editura Eminescu, 1981, p. 79.

Nemuririi. Răspunzând sensului soteriologic al frumuseții creștine enunțat în primul capitol al studiului, Frumosul de sorginte platoniciană din creația lui Voiculescu are același sens al divinului, ipostaziat însă prin mijlocirea Nemuririi.

Am urmărit dialogul dintre *eros* și *agape* prin recursul la *Symposion*-ul lui Platon și la scena din *Evangelia după Ioan*, Cap. 21, 15 – 17, observând că, dacă *erosul* este termenul folosit de Platon pentru a desemna dragostea ascendentă către Frumusețe, dragoste care se pierde dacă obiectul supus iubirii nu întrunește condițiile binelui și frumuseții, cuvântul *agape* este denumirea creștină pentru dragostea descendentă a lui Dumnezeu care își iubește creația mai presus de aspectele/calitățile ei, indiferent de natura faptelor sale. Diferențiindu-se, astfel, prin dinamica descendentă a iubirii creștine, *agape* e singura care poate stinge setea iubirii pătimase, prin virajul radical dinspre carne spre spirit. Considerăm că sonetele voiculesciene surprind această transformare a poetului într-un itinerant care cunoaște atât pasiunea, ca semn al vremelniceii, cât și darul dragostei eterne.

Ne-am oprit și asupra problematiei genialității pe care scriitorul o corelează nu doar cunoașterii acumulate, ci și abandonului în iubire, pe care iubitul – mai tânăr – nu îl cunoaște. *Geniala frumusețe* a iubitului cuprinde Iubirea, Arta și Moartea, îmbrățișarea iubitului fiind, în fond, întâlnirea simultană a celor trei *mari surori*.

Versul „Poeții rămân astăzi eroii nemuririi” (CXCIX) ne-a amintit de filosofia lui Berdiaev care vedea în creațiile geniilor singura posibilitate ca omul modern să se mai poată mântui, sfinții fiind depășiți de cerințele timpului și neputincioși de a mai afla căile spre Dumnezeu. Am invocat, în această direcție, vizunea lui Nichifor Crainic, care punctează diferențele dintre sfinți și genii prin felul în care aceștia se situează în raport cu lumea; astfel, dacă omul de geniu (orgolios, cu simțul superiorității) consideră lumea ca o deformare de ordin estetic, sfântul (smerit, cu simțul inferiorității) nu urăște lumea, ci păcatul din lume, care o „dezduznezește”¹³. Am arătat posibila situare a Poetului între aceste două extreme, Poetul trădând superioritatea prin faptul că vorbește în limba nemuririi (grație experienței erosului), dar și smerenia, deoarece erosul îl inițiază în Nemurire prin suferință.

¹³ Nichifor Crainic, *Nostalgia paradisului*, ed. cit., p. 220.

Existența *Sonetelor* se datorează, într-o măsură pe care prezentul nu ne-o poate preciza, fr. Andrei de la Antim, devenit după câțiva ani André Scrima, un erudit călător prin cunoașterea și cultura universală, un soi de călugăr cosmopolit care a rămas în memoria celor care l-au întâlnit ca un personaj incomod, de o sclipitoare inteligență și originalitate. Cu toate că tonul său este unul calculat, distanțat atât cât îi trebuie obiectivismului să se instaleze, indiferent de tema pe care o abordează, am remarcat un soi de atenție, grijă aparte, delicatețe atunci când invocă numele doctorului Voiculescu, de pildă, în volumul său despre experiența înălțătoare de la Antim, *Timpul rugului aprins*¹⁴. Desigur, înalta ținută morală a lui Voiculescu impune acest gest oricărei personae care vorbește despre el, însă în cazul lui André Scrima situația devine una care merită o apropiere cel puțin interpretativă și interogativă.

Considerăm că V. Voiculescu reprezintă un caz aparte al literaturii române prin autenticitatea experienței sale spirituale, evocarea portretului său nefiind niciodată redundantă sau lipsită de justificare. Modelul literar voiculescian traduce un model spiritual rarisim, dificultatea încadrării sale într-o formulă singulară fiind explicabilă prin adâncimea încercărilor sale de a exprima cât mai fidel ceea ce este, în fond, inexprimabil, aceste încercări petrecându-se în interioritate, pentru că „viața religioasă nu este niciodată integral înțeleasă și percepută dacă o privim numai din exterior, în aspectele ei stabilite. Orice religie adevărată e parcursă de o linie, de un traseu de sens al Adevărului aflat în mers și, dacă vrem să înțelegem realmente o religie, trebuie să mergem într-acolo, înspre interioritate”¹⁵.

BIBLIOGRAFIE

BIBLIOGRAFIA OPEREI:

Voiculescu, Vasile, *Zahei Orbul*. Roman, cu o prefață de Mircea Tomuș, text stabilit de I. Voiculescu, Editura Dacia, Cluj, 1970

¹⁴ André Scrima, *Timpul rugului aprins, Maestrul spiritual în tradiția răsăriteană*, Prefață de Andrei Pleșu, Volum îngrijit de Anca Manolescu, Editura Humanitas, București, 2010.

¹⁵ André Scrima, *Experiența spirituală și limbajele ei*, ed. cit., p. 193.

Idem, *Articole, comunicări, documente*, Buzău, 1974

Idem, *Ultimele sonete închipuite ale lui Shakespeare în traducere imaginară.*, selecție, postfață și biografie de Cornel Ungureanu, Editura Minerva, București, 1981

Idem, *Alcyon sau Diavolul alb.*, Povestiri, Editura Minerva, București, 1981

Idem, *Iubire magică. Povestiri.* Ediție îngrijită de Victor Iova. Repere istorico-literare de Aurora Slobodeanu și Victor Iova, Editura Minerva, București, 1984

Idem, *Gânduri albe*, ediție și cronologie de Victor Crăciun și Radu Voiculescu, studiu introductiv, note și variante de Victor Crăciun, cu un *Cuvânt înainte* de Șerban Cioculescu, București, Editura Cartea Românească, 1986

Idem, *Opera literară. Proza, vol. I*, ediție îngrijită și prefată de Roxana Sorescu, București, Editura Cartex 2000, 2003

Idem, *Opera literară. Poezia, vol. II*, ediție îngrijită și prefată de Roxana Sorescu, București, Editura Cartex 2000, 2003

Idem, *Opera literară. Dramaturgia. Documente biografice. Manuscrise sechestrate. Manuscrise regăsite, vol. III*, ediție îngrijită și prefată de Roxana Sorescu, București, Editura Cartex 2000, 2003

BIBLIOGRAFIA CRITICĂ

În monografii și eseuri monografice:

Apetroaie, Ion, *Vasile Voiculescu. Studiu monografic*, Editura Minerva, București, 1975

Ardeleanu, Virgil, *Vasile Voiculescu*, Editura pentru Literatură, București, 1969

Braga, Mircea, *Vasile Voiculescu în orizontul tradiționalismului*, Editura Minerva, București, 1984

Grăsoiu, Liviu, *Poezia lui Vasile Voiculescu*, Editura Dacia, Cluj, 1977

Măduța, Sabina, *Vasile Voiculescu, scriitorul martir și Rugul aprins*, Editura Florile Dalbe, 2001

Mincu, Marin, *Vasile Voiculescu*, Editura Cartea Românească, București, 1971

Mohanu, Constantin, prefăță la romanul *Zahei orbul*, Editura 100+1 Gramar, București, 1996

Oprea, Nicolae, *Magicul în proza lui Vasile Voiculescu*, Editura Paralela 45, București, 2003

Piru, Alexandru, *Vasile Voiculescu, studii și observații critice*, Editura Eminescu, București, 1973

Popescu, Florentin, *Pe urmele lui Vasile Voiculescu*, Editura Sport-Turism, București, 1984

Popescu, Florentin, *Vasile Voiculescu, contemporanul nostru*, Colecția Studii și cercetări de istorie literară, îngrijită de Alexandru Oprescu, Editura Biblioteca Județeană Vasile Voiculescu, Buzău, 1996

Rotaru, Ion, *Vasile Voiculescu*, Editura Recif, București, 1993

Zaharia-Filipaș, Elena, *Introducere în opera lui Vasile Voiculescu*, Editura Minerva, București, 1980

În istorii literare:

Boldea, Iulian, *Vasile Voiculescu, în Tradiționalismul, din Istoria didactică a poeziei românești - perspectivă analitică. Symbolism. Modernism. Tradiționalism. Avangardă*, Editura Aula, Brașov, 2005

Călinescu, George, *Ortodoxiștii, în Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, Editura Fundația Regală pentru Literatură și Artă, București, 1941

Crăciun, Gheorghe, *Vasile Voiculescu, în Istoria didactică a literaturii române*, Editura Magister, Brașov, 1997

Manolescu, Nicolae, *Vasile Voiculescu în Marii scriitori; Poezia din Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură*, Pitești, 2008, Editura Paralela 45

Micu, Dumitru, V. *Voiculescu în Mișcarea tradiționalistă din Scurtă istorie a literaturii române*, Editura Iriana, București, 1995

Micu, Dumitru, V. Voiculescu, în *Mișcarea tradiționalistă*, în *Poezia*, din *Istoria literaturii române de la creația populară la postmodernism*, București, Editura Saeculum I.O, 2000

Mincu, Marin, V. Voiculescu, în *Poezia tradiționalistă* din *O panoramă critică a poeziei române din secolul al XX-lea - de la Alexandru Macedonski la Cristian Popescu*, Editura Pontica, Constanța, 2007

În studii:

Aderca, Felix, *Contribuții critice II*, Editura Minerva, București, 1988

Anania, Valeriu, *Poezia religioasă modernă, mari poeți de inspirație creștină, Vasile Voiculescu – liniștea supremă a iubirii*, în vol. *Din spumele mării*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1995

Anania, Valeriu, V. Voiculescu în *Rotonda plopilor aprinși*, Editura Cartea Românească, București, 1983.

Anghel, Paul, *Istoria literară ca muză*, subcapitolul Voiculescu – un exotic din *Nouă arhivă sentimentală*, Editura Eminescu, București, 1975

Anghel, Paul, *Lumea lui Voiculescu*, în *Arhivă sentimentală*, Editura pentru Literatură, București, 1968

Apetroaie, Ion, *Poezia lui V. Voiculescu în V. Voiculescu, Poezii*, Ediție îngrijită, prefată, cronologie, repere critice și bibliografie de Ion Apetroaie, Editura Porto-Franco, Galați, 1995

Apetroaie, Ion, *Vasile Voiculescu și datoria criticii de azi*, în *Literatură și reflexivitate*, Editura Universității Alexandru Ioan Cuza, Iași, 1996,

Ardeleanu, Virgil, *Vasile Voiculescu*, în vol. *Proza poezilor*, Editura pentru Literatură, București, 1969

Bădăraș, George, *Vasile Voiculescu – Lostrița*, în vol. *Fantasticul în literatură*, Institutul European, Iași, 2003

Balotă, Nicolae, în *Romanul românesc în secolul XX*, Editura Viitorul românesc, București, 1997

Balotă, Nicolae, *Vasile Voiculescu sau Duhul povestirii*, în vol. *De la Ion la Ioanide. Prozatori ai secolului 20*, Editura Eminescu, București, 1974

Barbu, Marian, *Nivelele tragicului într-un destin asumat: Zahei orbul, (1970), de Vasile Voiculescu*, în *Estetica autenticității în postmodernismul narativ* din vol. *Aspecte ale romanului românesc contemporan*, vol. II, Editura Scrisul românesc, Craiova, 1995

Beșteliu, Marin, *Povestirile lui Vasile Voiculescu*, în volumul *V. Voiculescu: Capul de zimbru*, povestiri, ediție îngrijită și prefată de M. Beșteliu, Editura Cartea Românească, București, 1987

Boldea, Iulian, *Dimensiuni critice*, Editura Universității Petru Maior, Târgu-Mureș, 1998

Boldea, Iulian, *Vasile Voiculescu în De la modernism la postmodernism*, Editura Universității Petru Maior, Târgu-Mureș, 2011

Braga, Mircea, *Sacrul în poezia românească (volum colectiv)*, Editura Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2007

Bușulenga-Dumitrescu, Zoe, *Câteva cuvinte la Călătorie spre locul inimii: poeme religioase*, în vol. *Vasile Voiculescu. Călătorie spre locul inimii: poeme religioase*, Ediție îngrijită și Notă asupra ediției de Radu Voiculescu, Editura Fundației Culturale Române, București, 1994

Ciopraga, Constantin, *Pasionalitate și transcendență: V. Voiculescu*, în *Amfiteatru cu poeți*, Editura Junimea, Iași, 1995

Constantinescu, Pompiliu, *V. Voiculescu: Poeme cu îngeri* în vol. *Scrieri*, vol. V, Editura Minerva, București, 1971

Crohmălniceanu, Ovid S., *Influențe expresioniste în piesele lui V. Voiculescu* în vol. *Literatura română și expresionismul*, Editura Eminescu, București, 1971

Streinu, Vladimir, *Opera literară a lui V. Voiculescu*, în *V. Voiculescu, Antologie*, prefată, table cronologic, bibliografie critică selectivă de Rodica Pandele, Editura Eminescu, 1981

În periodice:

Boldea, Iulian, *Fenomenologia ideilor religioase*, în "Vatra", nr. 6-7/ 2000

Boldea, Iulian, *Semnificațiile discursului autobiografic*, în revista Rost, nr. 51/ 2007

Boldea, Iulian, *Spiritualitate și poezie: Vasile Voiculescu*, în „Tabor”, nr.4/ 2010

Capotă, Teodor, *Poemul religios: Vasile Voiculescu: În grădina Ghetsemani*, în „Limba și literatura română”, nr. 2/ 1999

Cârstoiu, Ștefan, *Poezie și religie în opera poetică a lui Nichifor Crainic*, în „Gândirea”, anul XIX, nr. 4/ 1940

Cistelean, Al., *Diacritice. Vasile Voiculescu–poet pe a V-a parte*, în „Argeș”, ianuarie/ 2007

Cistelean, Al., *Limbajul ultimativ. Lirismul mistic*, în „Cuvântul” nr 6/ 2009

Cistelean, Al., *Vecinul meu–Dumnezeu*, în „Vatra”, nr. 3/ 2007

Eliot, T. S., *Literatură și religie*, Traducere de Magda Wächter și Ioan Milea, în „Vatra”, an XXIX, nr. 2/ 1999

Manolescu, Nicolae, *Poezia ca rugăciune*, în „România literară”, nr. 35/ 1998

Moraru, Cornel, *Memoria suferinței*, în „Vatra”, anul XXII, nr. 1/ 1992

Moraru, Cornel, *Suferința în memorie*, în „Vatra”, anul XXI, nr. 242/ 1991

Pillat, Ion, *V. Voiculescu, poet al țării și al sufletului ei*, în „Gândirea”, nr 7/ 1943

Simuț, Ion, *Vasile Voiculescu–un isihast în plin secol XX*, în „România literară”, an XXIII, nr.19/ 1990

Sorescu, Roxana, *Vasile Voiculescu – inedit*, în „România literară”, an XXX, nr. 34/ 1997

BIBLIOGRAFIE GENERALĂ

Agamben, Giorgio, *Nuditatea*, traducere din italiană de Anamaria Gebăilă, Editura Humanitas, București, 2014

Agamben, Giorgio, *Prietenul. Ce este un dispozitiv? Biserica și Împărăția*, Traducere din italiană de VLAD RUSSO, Ed. Humanitas, București, 2012

Berdiaev, Nikolai, *Împărăția lui Dumnezeu și împărăția cezarului, Preambul gnoseologic*, Traducere din rusă de Nina Nicolaeva, Ed. Humanitas, București, 1998

Biruința unei iubiri. Dinu & Nelli Pillat. Pagini de corespondență, ediție îngrijită de Monica Pillat, Editura Humanitas, 2008

Blaga, Lucian, *Curs de filosofia religiei*, text stabilit de Dorli Blaga, Christu Nastu și G. Piscoci Dănescu, FRONDE, Alba Iulia-Paris, 1994

Blaga, Lucian, *Gândire magică și religie. Despre gândirea magică*, în *Opere*, vol. 10, *Trilogia valorilor*, Editura Minerva, București, 1987

Blaga, Lucian, *Trilogia valorilor II, Gândire magică și religie*, Ed. Humanitas, București, 1996

Boia, Lucian, *Capcanele istoriei. Elita intelectuală românească între 1930 și 1950*, Ediția a III-a, revăzută și adăugită, Editura Humanitas, București, 2013

Borella, Jean, *Criza simbolismului religios*, Traducere de Diana Morărașu, Ed. Institutul European, 1995

Borges, Jorge Luis, *Cărțile și noaptea*, Ediție îngrijită, prefată și traducere de Valeriu Pop, Editura Junimea, Iași, 1988

Breck, John, *Darul sacru al vieții*, Editura Patmos, Cluj-Napoca, 2001

Brémond, Henri, *Prière et Poésie*, Bernard Grasset, Paris, 1926

Brunton, Paul, *India secretă*, Traducere de Ciprian Șiulea, Ed. Polirom, Iași, 2013

Bulgakov, Serghei, *Lumina neînserată. Contemplații și reflecții metafizice*, Traducere de Elena Drăgușin, Editura Anastasia, București, 1999

Caillois, Roger, *Omul și sacru*, Traducere din limba franceză de Dan Petrescu, Editura Nemira, București, 1997

Călinescu, George, *Principii de estetică*, ediție îngrijită și prefăcută de Al. Piru, Ed. Scrisul Românesc, Craiova, 1974

Călinescu, Matei, *Cinci fețe ale modernității. Modernism, avangardă, decadență, kitsch, postmodernism*, Traducere de Tatiana Pătrulescu și Radu Țurcanu, Postfață de Mircea Martin, Editura Univers, București, 1995

Chevalier, Jean, Gheerbrant Alain, (coordonatori), *Dicționar de simboluri. Mituri, vise, obiceuri, gesturi, forme, figuri, culori, numere*, traducere de Micaela Slăvescu, Laurențiu Zoicaș (coord.), Daniel Nicolescu, Doina Uricariu, Olga Zaicik, Irina Bojin, Victor-Dinu Vlădulescu, Ileana Cantuniari, Liana Repețeanu, Agnes Davidovici, Sanda Oprescu, Ed. Polirom, București, 2009

Ciomoș, Virgil, *Proust: inconștientul și inter-zisurile sale*, în *Anuarul Institutului de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca*, series Humanistica, XIII, Editura Academiei Române, 2015

Clark, Roland, *Sfântă tinerețe legionară. Activismul fascist în România interbelică*, Traducere de Marius-Adrian Hazaparu, Editura Polirom, București, 2015

Claudiel, Paul, *Un poet privește crucea*, Traducere Anca Sârbulescu, Editura Anastasia, 1994

Crainic, Nichifor, *Zile albe, zile negre. Memorii*, vol.I, Ed. Gândirea, București, 1991

Crainic, Nichifor, *Nostalgia paradisului*, Ediție cu un studiu introductiv de Dumitru Stăniloae, Postfață și note de Magda Ursache și Petru Ursache, Fișă bibliografică de Alexandru Cojan, Editura Moldova, Iași, 1994

Crainic, Nichifor, *Sfințenia – împlinirea umanului (curs de teologie mistică) (1935 – 1936)*, ediție îngrijită de Ierod. Teodosie Paraschiv, Editura Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, Iași, 1993

Crohmălniceanu, Ovid. S., în *Literatura română între cele două războaie mondiale*, Ed. Universală, București, 2003

Diaconu, Mircea, A. *Poezia de la „Gândirea”*, Ediția a II-a revăzută, Editura Ideea Europeană, București, 2008

Dumezil, Georges, *Uitarea omului și onoarea zeilor*, Traducere de George Anania, Editura Univers Enciclopedic, București, 1998

Durkheim, Émile, *Formele elementare ale vieții religioase*, traducere de Magda Jenrenaud și Silviu Lupescu, cu o prefață de Gilles Ferreol, Editura Polirom, Iași, 1995

Eliade, Mircea, *Imagini și simboluri, Eseu despre simbolismul magico-religios*, prefață de Georges Dumézil, Traducere de Alexandra Beldescu, Ed. Humanitas, București, 1994

Eliade, Mircea, *Sacrul și profanul*, Traducere din franceză de Brândușa Prelipceanu, Ediția a III-a, Ed. Humanitas, București, 2013

Evdokimov, Paul, *Arta icoanei. O teologie a frumuseții*, Traducere din limba franceză de Grigore și Petru Moga, Editura Sophia, București, 2014

Evseev, Ivan, *Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească*, Editura Amarcord, Timișoara, 1998

Florenski, Pavel, *Stâlpul și temelia Adevărului. Încercare de teodicee ortodoxă în douăsprezece scrisori*, În românește de Emil Iordache, pr. Iulian Friptu și pr. Dimitrie Popescu, Studiu introductiv: diac. Ioan I. Ică jr., Editura Polirom, Iași, 1999

Gadamer, H. G., *Actualitatea frumosului*, Ed. Polirom, Iași, 2000

Gauchet, Marcel, *Ieșirea din religie. Parcursul laicității*, Traducere din franceză de Mona Antohi, Ed. Humanitas, București, 2006

Guénon, R., *Metafizică și cosmologie orientală*, Trad.din limba franceză: Daniel Hoblea, Cuvânt introductiv: Mircea A. Tămaș, Editura Herald, București, 2005

Heidegger, Martin, *Originea operei de artă*, Traducere și note Thomas Kleininger și Gabriel Liiceanu, Studiu introductiv de Constantin Noica, Editura Humanitas, București, 1995

Hesse, Hermann, *Siddhartha. Călătoria spre Soare-Răsare*, Editura Rao, București, 2013

Jinga, Constantin, *Biblia și sacrul în literatură*, Colecția „Episteme” 2, Cuvânt însoțitor de Teodor Baconsky, Editura „Universității de Vest”, Timișoara, 2001

Kernbach, Victor, *Dicționar de mitologie generală. Mituri, divinități, religii*, Editura Albatros, București, 2004

Lavric, Sorin, *Noica și mișcarea legionară*, Ediția a doua revăzută, Ed. Humanitas, București, 2008

Manolescu, Anca, *Europa și întâlnirea religiilor. Despre pluralismul religios contemporan*, Editura Polirom, București, 2005

Micu, Dumitru, „*Gândirea*” și *gîndirismul*, Editura Minerva, București, 1975

Mironescu, Alexandru, *Calea inimii. Eseuri în duhul Rugului Aprins*, București, Ed. Anasatasia, 1998

Mironescu, Alexandru, *La Scaunul mărturisirii*, Volum îngrijit de Ierom. Benedict Vesa, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2015

Mironescu, Ileana, *În preajma lui Alexandru Mironescu*, Volum îngrijit de Ierom. Dr. Benedict Vesa, Editura Renașterea, 2015

Morus, Thomas, *Utopia, Cartea de aur a lui Thomas Morus, pe cât de utilă pe atâtea plăcută, despre cea mai bună întocmire a statului și despre noua insulă Utopia*, Traducere din limba latină de Elefterie și Șt. Bezdechi, Ediție îngrijită și prefătată de Ion Acsan, Editura Mondero, București, 2003

Nygren, Anders, *Agape and Eros, Part I A Study of the Christian Idea of Love, Part II The History of the Christian Idea of Love*, trad. Philip S. Watson, S.P.C.K., London, 1957

Oprea, Nicolae, *Magicul în proza lui V. Voiculescu*, Editura Paralela 45, București, 2003

Ornea, Zigu, *Anii treizeci. Extrema dreaptă românească*, București, Editura Fundației Culturale Române, București, 1995

Ortega y Gasset, José, *Dezumanizarea artei și alte eseuri de estetică*, Traducere din spaniolă, prefață și note de Sorin Mărculescu, Editura Humanitas, București, 2000

Ortega y Gasset, José, *Revolta maselor*, Traducere de Coman Lupu, Ed. Humanitas, București, 1994

Ortega y Gasset, José, *Revolta maselor*, Traducere de Coman Lupu, Ed. Humanitas, București, 1994

Otto, Rudolf, *Sacrul. Despre elementul irațional din ideea divinului și despre relația lui cu raționalul*, traducere din limba germană de Ioan Milea, Editura Limes, Florești, 2015,

Pamfile, Tudor, *Mitologie Românească*, Ediție îngrijită și prefațată de Iordan Datcu, Editura „Grai și suflet-Cultura națională”, București, 2000

Paul Evdokimov, *Vârstele vieții spirituale. De la părinții pustiei până în zilele noastre*, Cuvânt înainte de Pr. Prof. ION BUGA, Traducere din franceză de Pr. Prof. Ion Buga și Anca Manolescu, Ed. Humanitas, București, 2006

Paz, Octavio, *Copiii mlaștinii. Poezia modernă de la romantism la avangardă*, Ediție nouă, revăzută și completată, Traducere și prefață de Rodica Grigore, Editura Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2017

Pelikan, Jaroslav, *Tradiția creștină, o istorie a dezvoltării doctrinei, vol. I, Nașterea tradiției universale (100-600)*, trad. de Silvia Palade, Editura Polirom, Iași, 2004

Petrescu, Camil, *Teze și antiteze*, Ediție îngrijită de Florica Ichim, Editura 100+1 GRAMAR, București, 2002

Platon, *Banchetul*, Traducere, studiu introductiv și note de Petru Creția, Ed. Humanitas, București, 1995

Platon, *Phaidros*, Traducere, lămuriri preliminare și note de Gabriel Liiceanu, Ed. Humanitas, București, 1993

Plămădeală, Antonie, *Rugul Aprins*, Editura Episcopia Sibiului, Apologeticum, Sibiu, 2002

Raymond, Aron, *Democrație și totalitarism*, traducere de Simona Ceașu, Ed. All Educational, 2001

Ries, Julien, *Sacrul în istoria religioasă a omenirii*, Editura Polirom, Iași, 2000

Rousseau, Jean-Jacques, în vol. *Eseu despre originea limbilor unde se vorbește despre melodie și despre imitația muzicală*, traducere, prefată și comentarii de Eugen Munteanu, ed. Polirom, Iași, 1999

Rusu, Liviu, *Eseu despre creația artistică. Contribuție la o estetică dinamică*, Studiu introductiv Marian Papahagi, Traducere din limba franceză: Cristina Rusu, Editura științifică și enciclopedică, București, 1989

Sbornicul, Culegere despre Rugăciunea lui Iisus, Miezul evlaviei ortodoxe, Culegere din învățăturile Sfinților Părinți și din îndrumările oamenilor încercați care au pus rugăciunea în lucrare, Traducere din limba rusă de preot Gheorghe Roșca, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2015

Scărarul, Ioan, *Scara Raiului*, precedată de *Viața pe scurt a lui Ioan Scolasticul* și urmată de *Cuvântul către păstor*, Ediția a III-a, Traducere, introducere și note de mitropolit Nicolae Corneanu, Editura Amarcord, Timișoara, 1998

Schuon, Frithjof, *Ochiul Inimii*, traducere din limba franceză: Daniel Hoblea, Editura Herald, București, 2008

Scrima, André, *Duhul Sfânt și unitatea Bisericii. Jurnal de Conciliu*, Cuvânt înainte de Olivier Clement, Prefată de H.R. Patapievici, Volum îngrijit de Bogdan Tătaru – Cazaban, Texte traduse de Măriuca Alexandrescu, Dan Săvinescu, Larisa și Gabriel Cercel, Bogdan Tătaru-Cazaban, Editura Anastasia, București, 2004

Scrima, André, *Experiența spirituală și limbajele ei*, volum îngrijit de Anca Manolescu în colaborare cu Radu Bercea, cuvânt înainte de Anca Manolescu, traducere din limba franceză și engleză și note de Anca Manolescu, Editura Humanitas, București, 2008

Scrima, André, *Funcția critică a credinței*, Prefată, traducere din franceză, note și îngrijirea volumului de Anca Manolescu, Editura Humanitas, București

Scrima, André, *Funcția critică a credinței*, Prefață, traducere din franceză, note și îngrijirea volumului de Anca Manolescu, Editura Humanitas, București, 2011

Scrima, André, *Timpul rugului aprins. Maestrul spiritual în tradiția răsăriteană*, prefață de Andrei Pleșu, volum îngrijit de Anca Manolescu, ed. Humanitas, București, 1996

Špidlík, Tomáš, *Spiritualitatea Răsăritului creștin, II. Rugăciunea*, Traducere: diac. Ioan I. Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 1998

Stăniloae, Dumitru, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. I., ediția a III-a, Editura IBMBOR, București, 1978

Steinhardt, Nicolae, *Dăruind vei dobândi, Cuvinte de credință*, Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Maramureșului și Sătmăruului, Baia Mare, 1992, p. 29.

Steinhardt, Nicolae, *Primejdia mărturisirii, convorbiri cu Ioan Pinteș*, ediția a III-a, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 2000

Tismăneanu, Vladimir, *Diavolul în Istorie. Comunism, fascism și câteva lecții ale secolului XX*, Editura Humanitas, București, 2013

Urs von Baltasar, Hans, *Iubirea, formă a revelației*, Traducerea din limba germană: Ioan Inesc, Editura Galaxia Gutenberg, Târgu-Lăpuș, 2005

Valery, Paul, *Poezii. Dialoguri. Poetică și estetică*, Editura Univers, București, 1989

Van Gennep, A., *Formarea legendelor*, Traducere de Lucia Berdan și Crina Ioana Berdan, Studiu introductiv de Petru Ursache, Postfață de Lucia Berdan, Polirom, Iași, 1997

Vianu, Tudor, *Estetica*, Cuvânt înainte: prof. univ. George Gană, Editura Orizonturi, București, 2010

Vianu, Tudor, *Filosofie și poezie. Filosofi și poeți – către o concepție estetică a lumii*, Ediție îngrijită de Vlad Alexandrescu, Editura Albatros, București, 1997

Vianu, Tudor, *Introducere în teoria valorilor întemeiată pe observația conștiinței*, ediție îngrijită de Vlad Alexandrescu, Ed. Albatros, București, 1997

Voegelin, Eric, *Religiile politice*, Editura Humanitas, București

Zăvorâțul, Sf. Teofan, *Calea spre mântuire*, Editura Fundației Dosoftei, București, 1999

Zimmer, Heinrich, *Regele și cadavrul. Poveste despre biruința sufletului asupra răului*, Ediția a III-a, Traducere de Sorin Mărculescu, Ed. Humanitas, București, 2013

DICȚIONARE. ANTOLOGII

Anghelescu, Mircea, *Dicționar de termeni literari*, Editura Garamond, București, 2000

Antologie de poezii creștine. Vol. I-VIII, Editura Agape, Făgăraș, 1996-1997

*** *Biblia sau Sfânta Scriptură*, Ediție jubiliară a Sfântului Sinod, Versiune diortosită după Septuaginta, redactată și adnotată de Bartolomeu Anania, Arhiepiscopul Clujului, Editura Institutului Biblic și de Misiune Al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2001

*** Chevalier, Jean, Alain Gheerbrant, *Dicționar de simboluri*, vol. 1-3, Traducere de Micaela Slăvescu, Laurențiu Zoicaș și colab., Editura Artemis, București, 1994-1995

*** *Dicționar analitic de opere literare românești*, vol. 1- 4, Ion Pop (coord.), Editura Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2000-2003

*** *Dicționarul Esențial al Scriitorilor Români (DESR)*, Mircea Zăciu, Marian Papahagi, Aurel Sasu, Editura Albatros (coord.) București, 2000

*** *Poezie creștină românească*, Ediție îngrijită de Magda și Petru Ursache, Editura Institutului European, Iași, 1996

Popescu, Florentin, *Poezie română religioasă, Antologie*, Editura Coresi, București, 2002